TELESNÁ VÝCHOVA NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Ľudmila Jančoková[1]; **Božena Paugschová**[2]; **Elena Bendíková**[3]
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta,
Katedra telesnej výchovy a športu,
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika
e-mail: [1]Ludmila.Jancokova@umb.sk; [2]Bozena.Paugschova@umb.sk;
[3]Elena.Bendikova@umb.sk

Abstrakt

Ak v minulosti bola telesná výchova a jej prostriedky podstatou prežitia, tak v dnešnej dobe tomu nie je inak, pri hlbších sofistikovaných reflexiách o prežití človeka vo vzťahu k naplneniu podstaty filozofie pohybu. Práve uvedená štúdia sa zaoberá parciálnou analýzou vo vzťahu k vysokoškolskému štúdiu s intenciou na vyučovanie telesnej výchovy v Slovenskej republike v jednotlivých vývojových obdobiach spoločnosti až po súčasnosť. V centre pozornosti je formovanie myšlienok a ideových platforiem v osobitných prelomových obdobiach vývoja vysokých škôl, ako aj formovanie harmonického rozvoja osobnosti vysokoškolákov. Akademické východiská prezentujú podmienky, ako aj personálne zabezpečenie vyučovania telesnej výchovy, ale aj hľadanie fundamentálneho podkladu pre jej ďalšie smerovanie v rámci vysokoškolského vzdelávania v oblasti športu na Slovensku. Zámerom je hľadať východiská pre rozvíjanie telesnej výchovy ako predpokladu zdravia a kvalitného životného štýlu vysokoškolskej populácie, ako potenciálu zdravého chodu spoločnosti.

Úvod

Šport je spoločenský fenomén, ktorý spája, ale aj rozdeľuje. Jeho podstatu je potrebné hľadať ďaleko v histórii, aby sme pochopili ťažisko a súčasnú podobu vyučovania telesnej výchovy na akademickej pôde. Je v ňom potrebné vnímať skrytú individualitu, ktorá sa bezo sporu spája s človekom vo vzťahu k časovým a priestorovým determináciám Zeme. Prvopočiatky je potrebné hľadať už v prvotnopospolnej spoločnosti, v ktorej telesné cvičenia vznikli z pracovných činností ľudí, ktoré boli zároveň spájané s rôznymi obradmi, rituálmi a zábavou. Pripravenosť pre život bola nepriamo mnohokrát vymedzená skúškami dospelosti, ktoré sa opierali o športové aktivity (skoky do výšky, behy do vyčerpania, hody na cieľ palicami, kópiami, bumerangom, lukostreľbou a pod.) [8].

Pre prímorské krajiny a kmene boli charakteristické športové aktivity ako plávanie, potápanie, jazda na člne, zatiaľ čo mexickí Indiáni hrávali „pallilo“ (predchodca hokeja) alebo „tlachtli“ (predchodca basketbalu). Ani severná časť našej planéty nič nenechala v športe na náhodu. Indiáni hrávali baggataway, ktorý bol predchodcom súčasného lacrossu, zatiaľ čo Eskimáci hrávali hru podobnú rugby (lopta = vypchatý tuleň).

Z uvedeného vyplýva, že na odlišných miestach sveta sa vytvorili základy súčasného športu a športové aktivity, ktoré vo svojej prapodstate zabezpečovali človeku prežitie. Neskôr však boli determinované bojom o územia, ktoré predstavovali moc a vládu. Počnúc Egyptom, Mezopotámiou, Indiou, Čínou či Japonskom, bola telesná výchova uznávanou zložkou výchovy s vojenským a branným zámerom a prípravou telesne zdatných jednotlivcov s dobrými fyzickými prednosťami. Vládnuca trieda si tak upevňovala svoju dominantnú pozíciu.

Špecifiká Európy boli zas poznačené Peržanmi, Grékmi a Sparťanmi, kde telesná výchova bola tiež uznávanou zložkou výchovy, avšak z viacerých uhlov pohľadu. Dôkazom sú aj starovekí myslitelia ako Sokrates, Aristoteles, či Platón, ktorí už v danom období vyslovili myšlienku, že „Učiteľ telesnej výchovy je pre zdravé telo tým, čím je lekár pre choré telo". Tu sa zrodila aj myšlienka „kalokagatie", kde hlavný prostriedok telesnej výchovy bol pentatlon (beh, skok do diaľky, hod diskom, oštepom a zápas).

Stredovek je obdobím temna z hľadiska športových aktivít kvôli cirkevnej ideológii, kde na humanizovanie tela a ducha sa úplne zabúdalo. V 12. – 15. storočí sa zrodil oproti cirkevnému ideálu svätca – ideál hrdinu (rytiera) a s ním aj 7 rytierskych cností, ktorých zmysel bol vojenský a určený iba pre vybraný okruh spoločnosti.

Znovuzrodenie športových aktivít nastáva v období humanizmu, ktoré sa opiera o Osvietenstvo prinášajúc so sebou myšlienky J. A. Komenského: „*Tělo ať své každodenní hýbaní má*", J. J. Roussea: „*Telo musí byť silné, aby poslúchalo ducha, dobrý sluha musí byť silný. Čím slabšie je telo, tým viac rozkazuje, čím je silnejšie, tým viac poslúcha*", ale aj J. Lockea: „*V zdravom tele zdravý duch*". Postupne v jednotlivých krajinách Európy začali vznikať rôzne smery a hnutia, ktorých cieľ sa opieral o jednotlivé prostriedky telesnej výchovy s rôznym charakterovým nádychom. Za krajinu, ktorá dala svetu šport sa považuje jednoznačne Anglicko. Telesná výchova sa stala samozrejmou súčasťou výchovy a vzdelávania, ktorá sa preniesla aj do ostatných okolitých, ale aj zámorských krajín. A tak na prelome 19. a 20. storočia telesná výchova začína plniť funkciu nielen výchovnú a vzdelávaciu, ale aj zdravotnú, čím umocňuje svoje miesto nielen v základných a stredných školách, ale aj na vysokých, ktorej podstatu je potrebné vnímať cez rozvoj a udržanie zdravia študentov, ako potenciálnej zábezpeky chodu zdravej spoločnosti [16].

1 Prvopočiatky telesnej výchovy na území Slovenska

Na území Slovenska existovali od 12. storočia cirkevné školy (kláštorné, farské, katedrálne, kapitulské), partikulárne mestské školy a vyššie školy. Najznámejšou a najstaršou univerzitou založenou na území Slovenska je Academia Istropolitana (1465/1467 – cca 1491) v Bratislave. Založením Univerzity Istropolitany Matejom Korvínom v roku 1465 sa začali písať dejiny vysokého školstva na území dnešného Slovenska, avšak v uvedených školách absentovala telesná výchova ako vyučujúci predmet.

Existujú písomné dokumenty, že v období reformácie a protireformácie vznikali v mestách ako Trnava a Košice nové typy škôl (gymnáziá, odborné školy ako aj katolícke univerzity) s vyučovaním telesnej výchovy, ktorá však bola sporadická a jej rozsah nebol ustálený. Osobitná príprava učiteľov telesnej výchovy neexistovala.

Osvietenecká reforma výchovy a vzdelávania v 2. polovici 18. storočia **Ratio educationis** (1777) priniesla výraznejšie zmeny v prospech telesnej výchovy aj na území Uhorska. Myšlienky reformy na území Slovenska rozvíjali najmä národní buditelia S. Tešedík, D. Lehotský či B. Tablic. Ako prvý na našom území nastolil požiadavku zavedenia povinnej školskej telesnej výchovy básnik J. Kollár v roku 1849. Termínom telesná výchova sa u nás až od roku 1922 označuje vyučovací predmet v školách. Systematicky sa telesná výchova ako vyučovací predmet začína zavádzať do škôl na území Slovenska až v 50. rokoch 20. storočia. Hlavne po druhej svetovej vojne zaznamenala rýchly rozvoj aj príprava učiteľov telesnej výchovy. Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre školstvo a národnú osvetu, Košickým národným programom poštátnilo školstvo 1. septembra 1944 v Banskej Bystrici. Telesná výchova sa stala 30. apríla 1948 nielen rovnocenným predmetom v školách, ale aj povinným predmetom na všetkých stupňoch a typoch škôl (vrátane odborných a vysokých škôl)

v rozsahu 2 hodín týždenne. Dôležité je spomenúť, že v uvedenom období po stránke materiálnej a personálneho zabezpečenia boli podmienky na vyučovanie nevyhovujúce [1].

Povojnové obdobie vyučovania telesnej výchovy na vysokých školách zabezpečovali Ústavy telesnej výchovy, ktoré boli od roku 1952 vystriedané Katedrami telesnej výchovy na vysokých školách. Tie zabezpečovali povinnú telesnú výchovu v rozsahu 2 hodín týždenne, ako aj letné a zimné telovýchovné sústredenia. Povinná telesná výchova sa realizovala v 1. a 2. ročníku v rozsahu 2 hodiny týždenne a v 3. a 4. ročníku v rozsahu 1 až 2 hodiny týždenne. Súčasťou povinnej telesnej výchovy bol 10 dňový lyžiarsky kurz. Ženy a muži, ktorí neabsolvovali vojenskú prípravu sa zúčastňovali ešte 10 dňového letného výcvikového kurzu, zameraného na plávanie, turistiku, vodnú turistiku a brannú prípravu. Branná príprava vzhľadom k predošlým spoločenským udalostiam začala zohrávať spolu s telesnou výchovou kľúčovú podstatu výchovy a vzdelávania na vysokých školách [5].

Na úspešnom presadzovaní vyučovania telesnej výchovy na slovenských vysokých školách sa podieľali mnohé organizácie. Spomenie napr. Akademickú YMCU (YMCA – Kresťanské združenie mladých mužov), ktorú v roku 1922 založili študenti Univerzity Komenského a bol to prvý výchovno-vzdelávací spolok. Nasledoval Slovenský športový klub Univerzita (SŠKU), z ktorého sa neskôr vyprofiloval nový spolok – Vysokoškolský šport (VŠB) [10].

Zmieňovaný VŠB si klubovú autonómiu zachoval do r. 1942, kedy transformáciou vzniklo Združenie vysokoškolského študentstva. Pri združení vznikol Ústav pre telovýchovu a šport, ktorý mal na starosti organizovať telesnú výchovu vysokoškolákov. Činnosť združenia sa nerozvinula a tak prišlo k úpadku športu. Výnosom Povereníctva školstva a osvety z roku 1946 sa na vysokých školách obnovuje povinná telesná a branná výchova. Vykonávacia činnosť bola zverená Ústavu pre telesnú výchovu na vysokých školách. Do jeho pôsobnosti patrila okrem iného aj telesná výchova na Slovenskej univerzite, ktorá mala od školského roku 1949/50 v Banskej Bystrici vysunuté pracovisko [15].

Postoj vtedajšej spoločnosti k telesnej výchove nám odzrkadľuje vyjadrenie politického funkcionára Jiřího Hendrycha, ktorý povedal:

> *„Pokiaľ ide o mladé pokolenie, vytýčil Ústredný výbor strany celkom konkrétne heslo – dosiahnuť, aby každý mladý človek aspoň hodinu denne cvičil a športoval. V tom vidíme nielen cestu k fyzickej zdatnosti, ale zároveň i veľkú pomoc vo výchove mládeže, aby rástla v družnosti, žila kolektívne, v zdravej súťaživosti, aby sa upevňovala jej disciplína a húževnatosť, aby sa učila prekonávať prekážky a ťažkosti. Predovšetkým by som chcel povedať, že nám nejde o to, vytvárať len telovýchovnú organizáciu rekordérov. Chceme mať organizáciu skutočne masovú. Budovanú na dobrovoľnom základe, ktorá obsiahne svojou činnosťou a vplyvom všetku mládež a široké vrstvy pracujúcich a povedie ich k dobrému zdraviu a fyzickej zdatnosti. To je prvá starosť. Prirodzene, z takej základne budú vyrastať i vysoké výkony, ktoré ani v najmenšom nepodceňujeme, pretože pomáhajú pozdvihnúť úroveň telesnej výchovy a športu a nesú ich vpred“* [17].

Možnosť pripraviť sa na učiteľské povolanie ponúkala Praha (1945) na Ústave pre vzdelávanie profesorov telesnej výchovy, ktorý spadal pod Karlovu univerzitu, ale aj v Bratislave (1948) na Telovýchovnom ústave Filozofickej fakulty (od roku 1953 Ústav ako Katedra telesnej výchovy pri vysokej škole pedagogickej).

S reorganizáciou vysokého školstva v ČSSR v roku 1959 bolo uzákonené vzdelávanie učiteľov základných škôl (aj učiteľov telesnej výchovy) v novozriadených Pedagogických inštitútoch v Banskej Bystrici, Nitre, Prešove a v Trnave, ktoré sa transformovali na

Pedagogické fakulty. Neskôr sa stali súčasťou siete Univerzít na Slovensku (v súčasnosti pripravujú učiteľov pre základné, stredné a vysoké školy).

Prvá Fakulta telesnej výchovy a športu vznikla v Bratislave v roku 1960 ako Inštitút Telesnej výchovy a športu. Zároveň na prelome 20. a 21. storočia bola založená aj najmladšia Fakulta športu v Prešove (2004), ktorá prešla spoločensko-historickými zmenami [14].

Potrebu vyučovania telesnej výchovy na vysokých školách nám dokumentuje aj rezolúcia SŠKU, v ktorej sa okrem iného píše: „*Vysokoškolská mládež, opúšťajúc stredné školy, opustí súčasne i povinný telocvik. Nie je možné, aby študentstvo nevidelo zhubný následok tejto skutočnosti*“ [2].

2 Vývoj telesnej výchovy na vysokých školách v rokoch 1952-1989

Zakladanie katedier telesnej výchovy v 50. rokoch minulého storočia na Slovensku predstavuje v živote spoločnosti, ako aj jednotlivca medzník, pri ktorom je potrebné sa zastaviť, popremýšľať o zmysle a kvalite doterajšej existencie a stanoviť si predovšetkým reálne ciele do blízkej budúcnosti. V laickej verejnosti, ale i v akademickej obci často prevláda názor, že dejiny sú vednou disciplínou, ktorá nemá priamy dosah na našu súčasnosť, a sú len „spomienkovým aktom“ na činy našich predkov, resp. na nás, v období minulom, či dávnominulom. A pritom práve minulosť je objektívnym kritériom nášho dnešného konania a kvality myslenia. Udalosti a javy minulosti, hoci už nejestvujú, nestávajú sa absolútnym nebytím, ale transformujú sa do spoločenského vedomia cez novú kvalitu riešenia problémov súčasnosti, resp. budúcnosti. Je preto samozrejmosťou, že kvalita uvedenej optiky je podmienená stupňom objektivity poznania našej minulosti, aby sme neospravedlňovali a nezjednodušovali chyby nášho súčasného konania, ako sme toho dnes často svedkami [3].

Jedným z hlavných rysov vysokého školstva v 50. rokoch minulého storočia bola požiadavka komplexnej starostlivosti o študentov, ku ktorej patrila aj starostlivosť o ich fyzický rozvoj. V tomto období vývoja spoločnosti bola však jedna z hlavných dôvodov skutočnosť, že zdravotnícka starostlivosť zo strany štátu nebola ešte na dostatočnej úrovni a telesná výchova mala byť jedným zo základných preventívnych prostriedkov znižovania chorobnosti obyvateľstva [4]. Z tohto dôvodu bolo potrebné hľadať vhodnú organizačnú štruktúru na naplnenie stanovených cieľov. Ministerstvo školstva preto v roku 1952 na základe návrhov Karlovej univerzity v Prahe, Vysokej školy banskej v Ostrave, ale aj pod tlakom ideologického a politického vplyvu sovietskeho vzoru pristúpilo k zásadnej prestavbe inštitucionálneho zabezpečenia telesnej výchovy na vysokých školách. V duchu zákona o vysokých školách boli na začiatku akademického roku 1952/53 výnosom PŠVU v Bratislave č. 31.022/52-IV/2 zo dňa 24. septembra 1952 na všetkých vysokých školách zriadené katedry telesnej výchovy. V zmysle tohto výnosu bola telesná výchova povinná pre študentov 1.-5. ročníka. V telesnej výchove sa pracovalo podľa osnov ministerstva školstva v Prahe. Dočasné osnovy z roku 1952, ako aj osnovy z roku 1954 boli koncipované tak, aby obsahovali časť požiadaviek PPOV, vojenskej prípravy a aby nadväzovali na osnovy telesnej výchovy stredných škôl. Tak ako v iných vyučovacích predmetoch, aj z telesnej výchovy sa konali skúšky a to zápočtové na konci každého polroka a postupové na konci roka. Ich úlohou bolo zvýšiť záujem študentov o telesnú výchovu. Vzhľadom na skutočnosť, že skúšky boli pre študentov veľmi náročné a mnohým študentom kazili prospech, upustilo sa v školskom roku 1965/66 od klasifikovaných zápočtov. Veľká škoda, že boli zrušené aj prednášky z teórie telesnej výchovy, ktoré dávali študentom základné teoretické poznatky nielen z teórie telesnej výchovy, ale aj z fyziológie telesných cvičení a metodiky jednotlivých športov. V roku 1954 zaviedlo ministerstvo školstva tzv. fakultatívnu (nepovinnú) telesnú výchovu v rozsahu 1-3 hodín, riadenú KTV, aby sa dosiahol vyšší stupeň rozvoja telesnej výchovy a športu, než mohla zabezpečiť povinná telesná výchova. V roku 1952 došlo v organizácii telesnej výchovy

na vysokých školách k závažným organizačným zmenám. Pri odborovom zväze zamestnancov a študentov vysokých škôl vznikla dobrovoľná telovýchovná organizácia DŠO Slávia a súčasne bolo uložené dobudovať KTV. Tie vznikli ako celoškolské katedry na jednotlivých vysokých školách [9].

Národné zhromaždenie Československej republiky sa uznieslo na zákone zo dňa 12. decembra 1952 o organizácii telesnej výchovy a športu: § 10 (2) Základom systému telesnej výchovy a športu je odznak zdatnosti „*Pripravený na prácu a obranu vlasti*“ a jednotná športová klasifikácia.

V roku 1962 dochádza na katedrách k výrazným zmenám, ktoré posunuli povinnú a záujmovú TV o stupeň vyššie. Katedra základnej telesnej výchovy (KZTV) mala vo svojich kompetenciách starosť o TV poslucháčov neštudujúcich kombinácie s TV. K jej vzniku prišlo z dôvodu skvalitnenia vyučovania všeobecnej TV, zlepšenia organizácie vyučovacieho procesu a väčšieho zapojenia študentov do pravidelnej TV. KZTV zabezpečovala vyučovanie povinnej TV v rozsahu dve hodiny/týždeň. V prvom ročníku sa zameriavalo na všestranný rozvoj študenta. V druhom a treťom ročníku bolo cieľom študentov získať kvalifikácie pomocných cvičiteľov základnej TV, organizátorov TV a vedúcich telovýchovných chvíľok.

Objektívny proces vývoja fakúlt na vysokých školách si vynútil dezintegráciu celoškolských katedier, ktorá bola zvŕšená v roku 1964 vytvorením KTV na každej fakulte VŠ, čím sa vytvorili optimálne predpoklady na budovanie telovýchovných objektov pri jednotlivých fakultách [7].

Proces nezmyselného a odborne nepodloženého experimentovania v oblasti telesnej výchovy na VŠ vyústil 16.11.1981 do integrácie pôvodných fakultných katedier TV na jednu celouniverzitnú KTV. Z hľadiska pedagogickej a organizačnej previazanosti na fakulty to bol krok späť, i tu sa však prejavili určité pozitíva. Katedry získali v novej organizačnej forme pomerne širokú autonómiu a mohli priamo rozhodovať o svojich existenčných a odborných otázkach, zvýšila sa aktivita v oblasti vedeckovýskumnej činnosti a kvalifikačného rastu, čo malo veľký dosah na sociálne a ekonomické postavenie učiteľov KTV. Z pohľadu rozvoja vedeckovýskumnej práce na katedrách telesnej výchovy boli veľkým prínosom predovšetkým 70-80. roky. V tomto období sa celé tímy učiteľov telesnej výchovy zapojili do riešenia výskumných úloh štátneho, rezortného či fakultného charakteru, ktorých gestorom bola FTVŠ UK. V rámci riešenia týchto výskumných úloh si učitelia KTV zvyšovali aj svoju kvalifikáciu doktorskými prácami, externou vedeckou ašpirantúrou, zúčastňovali sa na konferenciách a publikovali výsledky svojich výskumov. Práve v tomto období sa sformovala i dnešná kvalifikačná štruktúra katedier telesnej výchovy, ktorej vekové zloženie si bude vyžadovať v blízkej budúcnosti výraznú transfúziu krvi s vysokým podielom „telocvikárskeho hemoglobínu“ [6].

Vysokoškolský systém v Česko-Slovensku pred rokom 1990 poskytoval v podstate jednotné jednostupňové úplné univerzitné vzdelanie. Slovom „jednotný“ sa má vyjadriť skutočnosť, že systém pôsobil plošne, bez výraznejších rozdielov. Jednotlivé vzdelávacie programy sa mohli odlišovať dĺžkou štúdia. Najrozšírenejšie boli 5-ročné, menej časté 4-ročné a 6-ročné.

VŠ zákon č. 39/1980 Zb. nadobudol účinnosť 1. septembrom 1980. V danom období pôsobilo na Slovensku 15 VŠ a 34 fakúlt.

3 Vývoj telesnej výchovy a športu po roku 1989

Jedným z univerzálnych princípov, ktoré boli deklarované pri vytváraní nového spoločensko-politického usporiadania po roku 1989, bola **diverzifikácia**. Jej pôsobenie neobišlo ani oblasť vysokoškolského vzdelávania. Zákon o vysokých školách, ktorý schválilo Federálne

zhromaždenie ČSFR 4. mája 1990, vytvoril podmienky na prechod k novej štruktúre systému. Zákon o vysokých školách zrušil centrálne postavenie vysokých škôl. Stali sa samosprávne. Fakulty zriaďuje, rozdeľuje a ruší akademický senát VŠ, schvaľuje štatút VŠ, navrhuje kandidáta na rektora a môže ho aj odvolať. Na akademickej pôde nesmie byť organizovaná žiadna politická strana. V danom období pôsobilo na Slovensku 14 VŠ a 40 fakúlt.

Novembrové udalosti 1989 nastolili okrem iných otázok aj riešenie ďalšieho vývoja telesnej výchovy na vysokých školách. Vývoj na KTV VŠ v SR po roku 1989 bol poznamenaný absolútnou negáciou všetkého, čo bolo vytvorené do tohto obdobia a snahou študentov o vyňatie telesnej výchovy ako povinného vyučovanie predmetu z učebných osnov fakúlt. Po prvej vlne populizmu, keď neexistoval priestor na rozumný, odborne vedený dialóg, keď dokonca učitelia vo fakultných senátoch podporovali tento nebezpečne rastúci trend rodiacej sa demokracie, došlo k aktivizácii učiteľov KTV s cieľom vytvoriť spoločnú, rozumnú koncepciu zachovania minimálneho povinného rozsahu telesnej výchovy na vysokých školách. Nie na všetkých fakultách vysokých škôl v SR sa však podarilo zabezpečiť existenciu predmetu telesná výchova v rozumných intenciách, pretože tento proces významne ovplyvnili na jednej strane dovtedy vytvorené priestorové a materiálne podmienky na telovýchovné a športové aktivity na fakultách a na druhej strane osobnosti učiteľov telesnej výchovy a ich odborný i morálny kredit u študentov a zamestnancov príslušných fakúlt. Do 1.4.2002 bol pritom ešte v platnosti *Zákon SNR č. 198/90 z 18. mája 1990 o telesnej kultúre,* ktorý v § 5 ods. 1 písm. j explicitne ukladal Ministerstvu školstva SR zabezpečiť povinnú telesnú výchovu na všetkých stupňoch škôl.

K vážnym defektom pri rozvíjaní nášho predmetu prispela i skutočnosť, že namiesto serióznej sebareflexie a kritickej analýzy sa bezbreho a nekriticky začali preberať cudzie vzory. Pritom len naše nízke sebavedomie nám často neumožňuje vidieť a počuť, že my sami sme v mnohých smeroch nášho poznania a praxe vzorom mnohým ekonomicky vyspelejším a rozvinutejším krajinám v oblasti vzdelávania a vzdelanostnej kultúry i cez prizmu vlastného vedného odboru. Aj tieto dôvody spôsobili, i keď len čiastočne, že zaradenie telesnej výchovy do študijných programov fakúlt závisí len okrajovo od práce učiteľov KTV, predovšetkým však od vôle akademických senátov jednotlivých fakúlt. Zdravotný stav nášho obyvateľstva sa pritom neustále zhoršuje, telesná zdatnosť má zostupnú tendenciu a finančné zdroje štátu na zdravotnícku starostlivosť o obyvateľstvo sú minimálne [5].

Letné a zimné telovýchovné aktivity sa pre finančnú náročnosť stali už iba dobrovoľnými. Napriek tejto skutočnosti sa najmä zásluhou zanietených učiteľov tešia medzi študentmi značnej obľúbenosti, pričom dominuje vodná turistika, pešia turistika a lyžovanie. Osobnosť učiteľa vždy bola a bude limitujúcim faktorom kvality pedagogického procesu. Kvalifikačná a veková štruktúra na katedrách sa za posledné roky naďalej zhoršuje.

Uvedené fakty vyústili v roku 1996 do zrušenia povinnej telesnej výchovy na VŠ v Slovenskej republike *Zákonom NR SR, kde sa v „§ 44 zrušil bod: 7. úprava Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky na zabezpečenie telesnej výchovy na vysokých školách č. 3100/1973 KV-ML z 19. marca 1973 (registrovaná v čiastke 15/1973 Zb.)*.

4 Vývoj po roku 2002

V súčasnosti narážame na viaceré skutočnosti ako hypokinéza, civilizačné ochorenia, poruchy zdravia, ktoré vytvárajú bludný začarovaný kruh nití. Ich prestrihnutie by malo jednoznačne vychádzať z vládnych orgánov nielen v teoretických rovinách usmerneniami, ale aj ich naplnením skutkovou podstatou v pragmatickom organizovaní všeobecnej telesnej výchovy na akademických pôdach Slovenska. Preto je dôležité poukázať na skutočnosť, že na univerzitách sa na jednej strane zvyšujú nároky na teoretickú prípravu študentov

v jednotlivých odboroch, ale zabúda sa na ich hygienu práce, potrebu aktívneho oddychu, ktorú im práve telesná výchova cez rôzne pohybové aktivity môže ponúknuť. Vo vzdelávacích programoch na všetkých typoch a stupňoch škôl chýba medzi kľúčovými kompetenciami jeden z najdôležitejších, a to kompetencia využívať „*pohybové aktivity k celoživotnej starostlivosti o zdravie*“. A to sa už neodvážime ani povedať, že na niektorých vysokých školách sa telesná výchova nevyučuje ani ako nepovinne voliteľný, či výberový predmet.

Tretiu fázu štrukturálnej reformy systému vysokoškolského vzdelávania na Slovensku odštartovalo schválenie Zákona č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Problematické postavenie univerzít ako právneho subjektu voči fakultám neumožňuje prijať jednotný systém výučby predmetu telesná výchova a šport. Naša existencia je závislá od kultúrnej vyspelosti a vzdelanostnej úrovne osobností vedenia a senátov na príslušných fakultách, resp. univerzitách. Z uvedeného vyplýva, že na vysokých školách je v súčasnosti zabezpečovanie vyučovania telesnej výchovy v zodpovednosti rektorátov univerzít, dekanátov fakúlt a akademických senátov, podľa zákona o vysokých školách. Rozsah vyučovania v povinných aj voliteľných formách je na jednotlivých fakultách rôzny, v závislosti od personálnych a materiálnych podmienok vysokých škôl, resp. závisí od rozhodnutí akademických senátov jednotlivých fakúlt. Kvalitu jednotlivých foriem vyučovania telesnej výchovy bude do značnej miery ovplyvňovať kreditný systém štúdia. So značnými, najmä finančnými problémami zápasia aj vysokoškolské telovýchovné jednoty a kluby [11].

Snahy o pevné zakotvenie telesnej výchovy v študijných programoch fakúlt by malo umocniť i založenie stavovskej organizácie katedier telesnej výchovy na vysokých školách pod názvom Združenie učiteľov telesnej výchovy a športu na vysokých školách v SR. Uvedená organizácia bola založená 17. mája 2002 na pôde Žilinskej univerzity za prítomnosti 22 zástupcov KTV jednotlivých fakúlt, vysokých škôl a zástupcu Slovenskej asociácie univerzitného športu. Za predsedu združenia bol zvolený prof. PaedDr. J. Junger, PhD. [13]

Združenie učiteľov telesnej výchovy a športu sa zaoberá:

a) stavom telesnej výchovy a športu (študentov) na vysokých školách v SR a jeho aktuálnou problematikou,
b) formovaním zdravého životného štýlu, vychádzajúc zo zdravotne preventívnych, etických a sociálnych hodnôt pohybových aktivít a ich využívanie v každodennom živote,
c) zaujatím stanovísk a odporúčaní k zásadným otázkam legislatívy, ekonomiky, organizácie, personalistiky, foriem a obsahového zamerania telesnej výchovy a športu na vysokých školách pre spolupracujúce inštitúcie a orgány, a to v nadväznosti na príslušné dokumenty Rady Európy,
d) koordináciou termínov organizácie vedeckých konferencií a seminárov na katedrách a ústavoch telesnej výchovy na VŠ v SR,
e) zastupuje spoločné záujmy učiteľov katedier a ústavov telesnej výchovy na VŠ v SR.

Telesná výchova nie je akreditovaným študijným programom na vysokých školách, aj keď vedeckovýskumný potenciál a prínos väčšiny katedier telesnej výchovy pre akreditáciu fakúlt a univerzít je len nepatrný. Tu je potrebné hľadať rezervy aj v našej práci. Kvalifikačná skladba, ako aj vedeckovýskumná produktivita na katedrách telesnej výchovy Slovenska všeobecne nie sú vysoké. Pritom je potrebné zdôrazniť, že nositeľmi vedeckovýskumnej aktivity sú predovšetkým osobnosti, ktorých vek sa pohybuje v rozmedzí od 50 do 65 rokov, kde mladšia generácia sa nehlási o prevzatie nástupníckej štafety dostatočne rázne.

Určitým paradoxom našej reality je aj skutočnosť, že telesná výchova a šport nachádzajú oveľa viac pochopenia na univerzitách technického zamerania, oproti klasickým univerzitám, pre ktoré sú myšlienky „kalokagatie“, potreby pohybu ako nevyhnutnej podmienky zachovania existencie človeka, myšlienky „fair play“, šport ako nevyhnutná súčasť výchovy a vzdelania, esenciálnym pokrmom tak v pedagogickom procese, ako aj vo výskume, ktoré sú prednášané študentom v medzi predmetových asociáciách na univerzitách v predmetoch ako: filozofia, pedagogika, história, biológia, biochémia či lekárske vedy [12].

Ďalší okruh otázok súvisí s organizovaním zmysluplných, cielených výskumov na katedrách telesnej výchovy s akcentom na oblasti, ktoré reflektujú naše ťažiskové problémy pedagogickej práce. Výskumná činnosť na katedrách telesnej výchovy je orientovaná hlavne do oblasti športovej kinantropológie a športovej edukológie. Málo pozornosti sa venuje problémom športovej humanistiky, čo považujeme za nedostatok najmä na univerzitách netechnického zamerania. Otázkam histórie, sociológie, filozofie olympizmu a s ním spojenými otázkami, by sa nemalo zaoberať len okrajovo a popisne v telesnej výchove a športe, ale vecne a konštruktívne. Ak zdôrazňujeme potrebu humanizácie štúdia či života spoločnosti, tak aj tieto problémy, otázky by mali tvoriť súčasť výskumného záujmu.

Vo všeobecnosti katedry so svojím výskumným potenciálom predstavujú iba malé skupiny, ktoré sa iba s ťažkosťami môžu úspešne uchádzať o grantové úlohy. Práve v oblasti zabezpečovania, koordinácie a realizácie vedecko-výskumnej činnosti ďaleko zaostávame za krajinami vyspelej Európy a sveta. Slovensko sa prepadáva na posledné miesta vo všetkých ukazovateľoch sledovaných Európskou komisiou a OECD. Na vedu Slovensko poskytuje len 0,48 % HDP, kým podľa komisie EÚ by to malo predstavovať aspoň 1 %. Priemer EÚ dosahuje 1,83 % (napr. Česko do vedy investuje trikrát viac a Maďarsko dvaapolkrát viac ako Slovensko).

Oblasť vedy a výskumu v športe je v súčasnosti koncentrovaná najmä na vysokých školách so zameraním na telesnú výchovu a šport. Napriek pomerne dobre fungujúcemu systému zabezpečenia vedy a techniky na vysokých školách prostredníctvom viacerých vedecko-výskumných a projektových agentúr (VEGA, KEGA, APVV), či podpory v rámci ESF, je oblasť športu finančne podporovaná len veľmi málo. Chýba zodpovedajúce finančné a s tým spojené technické a inštitucionálne zabezpečenie – väčšina zariadení nezodpovedá súčasným potrebám a trendom. Nedostatočné, resp. zastarané je aj materiálno-technické vybavenie špecializovaných pracovísk v oblasti vied o športe a s tým súvisiaca absencia špičkových a certifikovaných výskumných laboratórií. Chýba tiež systémové riešenie prenosu vedeckých poznatkov a ich konkrétna aplikácia v telovýchovnej a športovej praxi.

V oblasti vedecko-výskumnej činnosti je potrebné sústrediť pozornosť najmä na oblasť aplikovaného vedeckého výskumu v športe a zabezpečenie efektívnej koordinácie výskumných úloh podľa požiadaviek športovej a telovýchovnej praxe. Vzhľadom na to, že koordináciu vedy a výskumu v oblasti športu nevykonáva žiadny subjekt, navrhujeme, aby túto činnosť vykonávala Fakulta telesnej výchovy a športu UK v Bratislave (ďalej len „FTVŠ“) v kooperácii s ďalšími fakultami a katedrami telovýchovného a športového zamerania. Výskumné zameranie v oblasti športu bude potrebné koordinovať s jednotlivými športovými zväzmi na základe ich požiadaviek, dopytu a potrieb. Cieľovými skupinami vedy a výskumu športu by mali byť najmä: vrcholoví a výkonnostní športovci, deti a mládež, seniori, paralympijskí športovci, jednotlivci po úrazoch. Úlohy by mali byť realizované v spolupráci s Lekárskou fakultou UK, prípadne s ďalšími fakultami biomedicínskeho zamerania a SAV. Takéto zameranie vedeckého výskumu v športe si ďalej vyžaduje zacieliť vedecký výskum na vývoj nových, resp. alternatívnych metód posudzovania a rozvoja trénovanosti, štandardizáciu funkčných a motorických testov, vypracovanie testovacích batérií a protokolov špecificky orientovaných na cieľovú skupinu. Aplikáciu aktuálnych trendov do

oblasti diagnostiky bude potrebné zabezpečiť aj účasťou na riešení domácich a medzinárodných projektov a prezentáciou výsledkov práce doma i v zahraničí.

Pohyb ako spôsob zachovania existencie hmoty nemôže chýbať v dennom živote študenta modernej, kultivovanej univerzity. Katedry musia oživiť, resp. vliať do svojho personálneho zázemia novú krv obohatenú o kvalifikované, pre pedagogickú a vedeckovýskumnú prácu erudované kádre, ktoré sú ochotné a schopné zvládnuť nastávajúce problémy.

V oblasti telesnej výchovy a športu je potrebné vytvárať všeobecné, ako aj špecializované oddelenia športovo-rekreačných aktivít, s cieľom osvojiť si vybrané pohybové aktivity ako životnú potrebu, pochopiť základy ich pohybového, fyziologického, biochemického a biomechanického fungovania a vedieť si zostaviť na základe poznania vlastné pohybové programy. Pre študentov zdravotne oslabených, ktorých počet neustále stúpa, bude potrebné na vysokej odbornej úrovni personálne zabezpečiť činnosť špecializovaných oddelení pri odstraňovaní základných, resp. najrozšírenejších diagnóz zdravotného oslabenia, s cieľom naučiť ľudí správne používať, vykonávať, ale aj tvoriť pohybové programy pre príslušný druh oslabenia. Takýmto spôsobom pomôžeme mladým ľudom pri odstraňovaní zdravotných problémov a súčasne zúžime priestor na špekulácie pri žiadostiach o oslobodenie.

V Slovenskej republike v súčasnosti pôsobí 20 verejných VŠ, 3 štátne VŠ, 13 súkromných VŠ a 4 zahraničné VŠ a v ich súčte pôsobí 118 fakúlt. Telesná výchova sa zabezpečuje na 16 verejných VŠ, 3 štátnych VŠ a na 4 súkromných VŠ.

Konštituovanie ústavov na univerzitách – by malo prebiehať na princípe efektívnosti a racionality a nemalo by byť motivované partikulárnymi záujmami. Proces vytvárania ústavov by mal byť primárne postavený na kvalitnom ľudskom potenciáli, ktorý bude rozhodovať o úrovni a kvalite našej práce. Ak nebudeme aktívnymi účastníkmi týchto štrukturálnych procesov, môžeme svoju ďalšiu existenciu prežiť v útvaroch, v ktorých nebude zvýraznená naša identita, a nebudeme sa môcť plne rozvíjať v našom vednom odbore, čo by nás posunulo do pozície servisného kabinetu s malou nádejou na prežitie. Najmä mladí, perspektívni učitelia na katedrách musia mať jasnú budúcnosť svojho osobnostného i odborného napredovania. Je našou povinnosťou ďalej tvorivo rozvíjať bohatý historický odkaz našich predchodcov a snažiť sa ideály „kalokagatie“ postupne realizovať na báze 90 ročnej kultúre vyspelej a úrodnej pôde.

Z vyššie uvedených skutočností vyplývajú závery, ktoré predstavujú výzvy a ďalšie ciele pri riešení otázok v sledovanej problematike:

a) Zvýšiť počet športujúcich študentov vysokých škôl a skvalitňovať podmienky pre športovú činnosť na vysokých školách.
b) Vytvárať športové centrá na vysokých školách a zabezpečiť účasť vysokoškolských športových klubov v športových súťažiach vo vybraných športoch.
c) Zvýšiť kvalitu, zabezpečiť koordináciu vedecko-výskumnej činnosti v oblasti športu a aplikáciu do športovej praxe.

Záver

Na záchranu predmetu telesnej výchovy na vysokých školách na Slovensku dnes nestačia proklamácie a náborové akcie, ale je potrebná systematická kooperácia a cieľavedomá práca na katedrách, fakultách aj univerzitách. V tomto smere máme dostatočné príklady akou cestou by sme sa mali uberať. Bohatá viac ako 90 ročná história našej existencie nám poskytuje dostatok inšpirácie na zamyslenie sa nad dnešným stavom a nad tým, ktorým smerom by sme sa mali uberať, aby sme nepremárnili bohatý kapitál zdedený po našich predkoch.

Nehľadajme cudzie vzory, keď naša história nás oprávňuje byť vzorom pre iných. Malým, kultúrne neustále adolescentným národom zostaneme dovtedy, kým budeme neustále hľadať vzory za hranicami našej krajiny, bez schopnosti byť hrdí na našich predkov. To si však vyžaduje poznať svoju minulosť, vedieť sa z nej poučiť a nie sa od nej dištancovať, resp. ju paušálne zatracovať. Iba tak môžeme vstúpiť do sveta kultúrnych a kultivovaných národov a nestať sa spolkom vzdelaných barbarov. Naša minulosť žije v nás, ak sme schopní poznávať ju, osvojovať si jej historické odkazy a poučiť sa z nej.

Poďakovanie

Tento príspevok bol napísaný v rámci projektu VEGA 1/0795/15 Biorytmy významný fenomén životného štýlu.

Literatúra

[1] BENDÍKOVÁ, E.: *Kapitoly z didaktiky školskej telesnej a športovej výchovy*. UMB FHV, Banská Bystrica, 2012. ISBN 978-80-554-0487-5.

[2] BOBRÍK, M.: Analýza stavu telesnej výchovy na slovenských vysokých školách. *Tel. Vých. Šport.* 1994, roč. 4, č. 3, s. 3-8. ISSN 1335-2245.

[3] BOBRÍK, M.: 50 rokov katedier telesnej výchovy na vysokých školách na Slovensku (alebo ako sa nevieme poučiť z histórie). *Spektrum STU*. 2002(a), zv. VIII, s. 18-19. ISSN 1336-2593.

[4] BOBRÍK, M.: Päťdesiat rokov histórie katedier telesnej výchovy na vysokých školách Slovenskej republiky, ktoré nevieme pretaviť do súčasnosti. In: *Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou: 50 rokov vysokoškolskej telesnej výchovy a športu na Slovensku*, 2002(b), s. 5-11.

[5] BOBRÍK, M.: Dejiny katedier telesnej výchovy na vysokých školách SR v kontexte so súčasným stavom a problémami. In: *Medzinárodná vedecká konferencia: Půlstoletí tělesné výchovy na vysokých školách*. UK, Praha, 2002(c), s. 15-22.

[6] BOBRÍK, M.: Návrat myšlienok Olympie na akademickú pôdu STU. *Spektrum STU*. 2004, č.5, s. 13-15. ISSN 1336-2593.

[7] BOBRÍK, M.: Päťdesiatpäť rokov hľadania vlastnej identity (návrat ku koreňom nášho poznania). *Spektrum*. 2007, roč. XIV./XLVI. s. 13-16. ISSN 1336-2593.

[8] BOBRÍK, M.: *Šport a výchova. Spoločenský význam športu*. SOV, Bratislava, 2014, s. 5-9. ISBN 978-80-89460-16-8.

[9] BOBRÍK, M.; ORTUTAY, M.: *Dejiny vysokoškolského športu na Slovensku*. SAUŠ, Bratislava, 2005.

[10] BOBRÍK, M.; SEMAN, F. a kol.: *90 rokov vysokoškolského športu na Slovensku*. SAUŠ, Bratislava, 2010. ISBN 978-80-970777-6-1.

[11] HORÁKOVÁ, J.: *Univerzity do športovej činnosti vysokoškolákov investujú. Cvičiacich je však menej*. [online]. 2009. [prístupné 2015-02-18]. Dostupné z WWW: http://zena.sme.sk/c/4367182/univerzity-do-sportovej-cinnosti-vysokoskolakov-investuju-cviciacich-je-vsak-menej.html#ixzz3SOWq9qIi

[12] HORÁKOVÁ, J.: *Telesnej sa najlepšie darí na technikách*. [online]. 2009. [prístupné 2015-02-18]. Dostupné z WWW: http://zena.sme.sk/c/4367192/telesnej-sa-najlepsie-dari-na-technikach.html#ixzz3SOUZGqAu

[13] MALACHOVÁ, Ľ.: *Sídlom Združenia sa stala Žilina*. [online]. 2004. [prístupné 2015-02-10]. Dostupné z WWW http://www.uniza.sk/spravodajca/archiv/2003/1_2003.pdf

[14] NEMEC, M.: História a súčasnosť Fakulty športu PU v Prešove. [encyklopédia online]. *Národná encyklopédia športu Slovenska* [prístupné 2015-02-10]. Dostupné z WWW http://www.sportency.sk/encyclopedy/?q=content/hist%C3%B3ria-a%C2%A0s%C3%BA%C4%8Dasnos%C5%A5-fakulty-%C5%A1portu-pu-v-pre%C5%A1ove

[15] ORTUTAY, M.: Hlavné medzníky v histórii Slovenskej asociácie univerzitného športu. In: *50. výročie organizovaného vyučovania telesnej výchovy na vysokých školách*. SAUŠ, KTVŠ PF UKF, KTVŠ FZKI SPU, Nitra, 2002, s. 5-6. ISBN 80-7139-090-9.

[16] PERÚTKA, J.: *Dejiny telesnej výchovy a športu na Slovensku*. Šport, Bratislava, 1980.

[17] TURKOTA, J.: O štúdiu popri zamestnaní na PI. *Učiteľské noviny*. 1962, roč. 12, č. 8, s. 3.

prof. PaedDr. Ľudmila Jančoková, CSc.; PaedDr. Božena Paugschová, PhD.;
doc. PaedDr. Elena Bendíková, PhD.

PHYSICAL EDUCATION AT UNIVERSITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC

Physical education and its means were the essence of survival in the past, and it is no different today with sophisticated deeper reflections of human survival in relation to the constitution of philosophy of movement. This study addresses partial analysis in relation to higher education with focus on physical education in the Slovak Republic in each stage of development of the society to the present day. The formation of ideas and ideological platforms in specific developmental turning points of higher education, as well as the forming of harmonious development of the personalities of college students are in the core of this study. Academic fundamentals present conditions, as well as staffing of physical education, and also the exploration of fundamental base for its future direction in higher education in the field of sport in Slovakia. The intension is to seek starting points for the development of physical education as a prerequisite for good health and quality lifestyle of university students, as a potential for vigorous running of the society.

LEIBESERZIEHUNG AN HOCHSCHULEN IN DER SLOWAKEI

Während in der Vergangenheit die Leibeserziehung und ihre Mittel zum überlebenswichtig waren, ist es auch in der Gegenwart nicht anders, wenn man sophistisch über das Überleben des Menschen in Beziehung zur Erfüllung des Wesens der Bewegungsphilosophie reflektiert. Die vorliegende Studie beschäftigt sich mit einer partiellen Analyse im Verhältnis zum Hochschulstudium im Hinblick auf den Unterricht der Leibeserziehung in der Slowakischen Republik in einzelnen Entwicklungsphasen der Gesellschaft bis hin zur Gegenwart. Im Zentrum der Aufmerksamkeit steht die Formierung von Ideen und Ideenplattformen in besonderen Umbruchsperioden der Hochschulentwicklung sowie die Formierung einer harmonischen Persönlichkeitsentwicklung der Hochschulstudenten. Akademische Ausgangspunkte präsentieren Bedingungen sowie personelle Sicherung des Sportunterrichts, außerdem auch die Suche nach fundamentalen Grundlagen für seine weitere Orientierung im Rahmen der Hochschulausbildung im Sportbereich in der Slowakei. Die Absicht liegt in der Suche nach Ausgangspunkten für die Entwicklung der Leibeserziehung als Voraussetzung für Gesundheit und Qualitätslebensstils der Hochschulpopulation als Potenzial einer gesunden Entwicklung der Gesellschaft.

WYCHOWANIE FIZYCZNE NA UCZELNIACH WYŻSZYCH W REPUBLICE SŁOWACKIEJ

W przeszłości istotą przetrwania było wychowanie fizyczne i jego środki. Również dzisiaj, jeżeli przyjrzymy się głębszym i przemyślanym refleksjom nad przetrwaniem człowieka w odniesieniu do istoty filozofii ruchu, nie jest inaczej. Przedstawiana praca badawcza poświęcona jest częściowej analizie dotyczącej przebiegu studiów akademickich w Republice Słowackiej ze szczególnym uwzględnieniem zajęć wychowania fizycznego w poszczególnych okresach rozwoju społeczeństwa do czasów współczesnych. Praca skupia się na kształtowaniu myśli i platform ideowych w szczególnych przełomowych okresach rozwoju uczelni wyższych, jak również na kształtowaniu harmonicznego rozwoju osobowości studentów. W artykule przedstawiono warunki oraz zaplecze kadrowe dla prowadzenia zajęć wychowania fizycznego. Ponadto, autor poszukuje fundamentalnego podłoża dla dalszego ukierunkowania zajęć akademickich w dziedzinie sportu na Słowacji. Celem pracy jest poszukiwanie sposobów rozwoju wychowania fizycznego jako przesłanki zdrowia i dobrej jakości stylu życia populacji studentów, stanowiącej potencjał zdrowego funkcjonowania społeczeństwa.